

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Antonin Salač, Constantinople et Prague en 1452 (Pourparlers en vue d'une union des Eglises).

Rozprawy Československé Akademie Věd, Ročník 68. 1958. Sešit 11, 8°, σσ. 111+ πίνακες και φωτοτυπίαι τοῦ ἐγγράφου εἰς φινικὸν μέγεθος.

Ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὰς συνεννοήσεις αἰτίνες ἔλαβον χώραν μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως (ἰδίᾳ τοῦ κατόπιν πατριάρχου Γενναδίου) καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βοημίας μέσον τοῦ Βοημοῦ ἱερέως Κωνσταντίνου (Πέτρος *Platrys* alius *Zesis*), μεταστραφέντος εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Τὰ ἐκδιδόμενα σχετικὰ κείμενα εἶναι: α') ἐπιστολὴ (σσ. 16 - 19) πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Πράγας καὶ τοὺς κοσμικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς τῆς ἄρχοντας ὑπογραφομένη ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν Νικομηδείας, Τορνόβου, Φιλιππουπόλεως, Δέρκων (δέρκων ἐν τῷ κειμένῳ, παραλείπεται τοῦτο ἐν σ. 18!) καὶ τριῶν γνωστοτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων τοῦ Βαρθολομαίου Συροπούλου, Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ καὶ Γενναδίου Σχολαρίου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐπιζητεῖται ἡ ἐνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀναγνωριζομένων τῶν βοημικῶν ἐθίμων. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται κριτικῶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν κείμενον, μεταφράζεται γαλλιστὶ καὶ σχολιάζεται· β') Ἀπὸ τοῦ λιβέλλου τῆς πίστεως, ὃν ἔδωκεν ὁ Κωνσταντίνος ἱερεὺς ἀπὸ Ἀγγλίας καὶ Μποέμων ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 528 ἔτος (6960 = 1452). Τὸ κείμενον δημοσιεύεται κριτικῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀντιστοίχως καταχωρίζεται γαλλικῇ μετάφρασιν. γ') λατινιστὶ ἡ ἀπάντησις τῶν Βοημῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνον Παλαιολόγον καὶ τὸν (κατόπιν) πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον (14 Νοεμβρίου 1452). Τῶν κειμένων προτάσσεται εἰσαγωγή, ἱστορικὴ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, ἔπονται δὲ ἐκδιδόμενα ἄλλα σχετικὰ κείμενα, πίνακες καὶ περιλήψεις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐφωτίσθη μία, γνωστὴ ἄλλως, ὑπόθεσις, καὶ κατέστησαν προσιτὰ τὰ σχετικὰ δοκούμενα. Ἐλαχίστας παρατηρήσεις θὰ εἶχον νὰ κάμω σχετικῶς μὲ τὴν ἔκδοσίν των.

Οὕτως ἐν σ. 46,3 ἀναγνωστέον: *κατησχυμμένας... δόξης* (ἀντὶ κατισχυμένας... δόξης)· σ. 48,4: *ἐξαρχῆς* ἀντὶ ἐξαρχῆς. Δὲν ἐννοῶ διατὶ ἔθηκε τὸ *sic*, ἐκπληττόμενος ὁ ἐκδοτὴς, εἰς περιπτώσεις οἷαι: *τελεωτέρας* (παρὰ τὸ: τέλεον!) τῆς σ. 48, *κατ' ἐνέργειαν* (σ. 50), *χρησιμώτατον* τε (σ. 54), *ἄλλων ἁγίων εἰκόνας* (σ. 56).

Τὸ *ἐλισμένῃ* τῆς σ. 52 διώρθωσεν εἰς *ἡλισμένῳ* μεταφράζων τὸ *μηδὲ ὕδατι ἡλισμένῳ* εἰς «*que l'eau ne contienne pas d'huile (?)*». Ἀλλὰ τότε πρέπει νὰ γραφῇ *ἡλισμένῳ* (ἐλαιοῦμαι, ἡλισμαι!) N. B. T.

Charles Diehl, I grandi problemi della storia bizantina. Introduzione di Armando Saitta.

Editori Latterza - Bari 1957 (Biblioteca di Cultura Moderna N. 524), 8°, σσ. 236 (+4).

Σημειῶ τὴν ὡς ἄνω μετάφρασιν τῆς τελευταίας μελέτης τοῦ ἀειμν. Καρόλου Diehl, *Les grands problèmes de l'histoire byzantine* ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν

ιταλικήν, τῆς ὁποίας προτάσσεται ἐμβριθῆς εἰσαγωγή τοῦ ἐν Πίσῃ καθηγητοῦ τῆς νεωτέρας Ἱστορίας κ. Α. Saïtta, μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλ. Παπαγεωργίου ἔχει ἐτοιμὴν μετάφρασιν εἰς τὴν νεοελληνικήν.

Ὁ Ἰταλὸς μεταφραστὴς δὲν συνεπλήρωσε τὸ βιβλίον, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην συγχρονισμοῦ, οὐδ' ἀνεπληρώθη κατὰ πάντα ἡ τοιαύτη ἔλλειψις διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κ. Saïtta, μὴ εἰδικοῦ, οὐδὲ γνωρίζοντος λεπτομερῶς τὴν βιβλιογραφίαν (καὶ δὴ τὴν πέραν τῶν συγγραφῶν τῶν κ.κ. Ἀμάντου καὶ Ζακυθνοῦ). Πάντως δίδεται μία καλὴ εἰκὼν τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν σπουδῶν (κατὰ Vasiliev, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) καὶ βιογραφία τοῦ Γάλλου συγγραφέως. Τὸ πνεῦμα τοῦ κ. Saïtta εἶναι γενικῶς πνεῦμα θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Βυζαντίου.

N. B. T.

Un lexique Macédonien du XVI siècle par Ciro Giannelli avec la collaboration de André Vaillant.
Paris, Institut d'Études Slaves de l'Université de Paris 1958, 80, σσ. 69 (+3) + πῖναξ.

Τὸ χει/φον εἰς τὸ ὅποῖον εὐρίσκεται τὸ ἐκδιδόμενον ἑλληνοσλαβικὸν λεξιλόγιον, ἀποκρίμενον νῦν εἰς τὴν Βατικανήν, ἀφιέρωσεν ὁ πρωτοσύγκελλος Ἱεροσολύμων Σίλβεστρος εἰς τὴν Ρώμην, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ εἶχεν ἀγοράσει διὰ τὸν Ἅγιον Τάφον, ἐγράφη δὲ ὑπὸ Γγίνου ἱερέως καὶ οἰκονόμου Παγωϊαννῆς (sic). Ἀπὸ f. 134v : ἀρχ(ῆ) ἐν Βουλγαρίοις ῥιμάτου, εἰς κινῆ γλῶττα ἐρχομένη σημειοῦνται τὰ σλαβικὰ λήμματα καὶ ἡ νεοελληνικὴ αὐτῶν ἀντιστοιχία : πέτελ - πετρός, νὰ πλαστοβιάνη - τοῦ εὐαγγελισμοῦ κλπ., ἐκδιδόμενα μὲ τὴν ἀντίστοιχον μεταγραφὴν τῶν σλαβικῶν καὶ γαλλικῆν μετάφρασιν καὶ σχόλια. Τὰ λήμματα 256 - 301 κατεχωρίσθησαν ἄνευ μεταφράσεως εἰς τὴν νεοελληνικήν.

Ἀπὸ τῆς σ. 45 ὁ κ. Α. Vaillant μελετᾷ τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τοῦ γλωσσarioῦ τούτου. Τὸ βιβλίον κατακλείουν δύο πίνακες λέξεων, σλαβικῶν λημμάτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν συζητηθέντων νεοελληνικῶν.

Τὸ πρόβλημα εἶναι διατὶ ἐγράφη τὸ λεξιλόγιον. Νομίζω ὅτι ὁ γραφεὺς ἔζη εἰς διγλωσσον περιοχὴν καὶ διὰ τὸ νὰ συνεννοῖται μὲ τοὺς κατοίκους, ἱερωμένους αὐτός, ἐσχημάτισε τὸ ὡς ἄνω πρόχειρον γλωσσάριον λέξεων καὶ φράσεων. Ὁ Giannelli ὑποθέτει ὅτι τοῦτο ἐγράφη εἰς Βογατισκὸν καὶ ἔχει ἡπειρωτικὴν ἐπίδρασιν (σ. 21).

N. B. T.

S. G. Kapsomenos, Die griechische Sprache zwischen Koine und neugriechisch.
München 1958, 80, 39 (+1).

Εἰσήγησις εἰς τὸ XI Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τοῦ Μονάχου.

N. B. T.

Γεωργίου Τ. Κόλια, Κεφάλαια Ἱστορίας τῶν Μέσων Χρόνων.
Ἀθῆναι 1958, 80, σσ. 153 (+3).

Ὁ ἄλλοτε καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Θεσσαλονίκης συνάδελφος κ. Γ. Κόλιας συνεξέδωκεν ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον μελέτας του αἱ ὁποῖαι « ἀπετέλεσαν καὶ θέματα σειρᾶς ὁμιλιῶν εἴτε εἰς τὴν Σχολὴν Ἐπιμορφώσεως ἀνατᾶταιν στελεχῶν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῆς διοικήσεως, εἴτε εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ εἴτε ἄλλου που » (σ. 4). Κατὰ κεφάλαια τὰ θέματα ταῦτα εἶναι :

Α'. 'Η συμβολή τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ παράγοντος πρὸς σχηματισμὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (σσ. 5 - 18).

Β'. Βάρβαροι ἐπιδρομὲς κατὰ τοὺς πρωῒμους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (σσ. 19 - 39).

Γ'. 'Απὸ τὰς μετὰξὺ Ἀττίλα καὶ Κωνσταντινουπόλεως σχέσεις (σσ. 40 - 58).

Δ'. 'Η Μέση Ἀνατολή κατὰ τοὺς Ε' καὶ Σ' αἰῶνας (σσ. 59 - 89).

Ε'. Ἀβάροι, τελευταῖοι ἀσιᾶται ἐπιδρομὲς τῶν Μέσων χρόνων (90 - 103).

Σ'. Τὸ ἐγκόλπιον τοῦ Βυζαντινοῦ διπλωμάτου (σσ. 104 - 117).

Ζ'. 'Απὸ τὰ ἀπίστευτα διπλωματικῆς ἀποστολῆς [περὶ Λέοντος Χοιροσφάκτου] (σσ. 118 - 136).

Η'. Συνέπειαι τῆς ἐκτροπῆς τῆς Δ' σταυροφορίας ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὴν γεωγραφικὴν σύνθεσιν τῆς Αἰγαίδος (σσ. 137 - 153).

Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τίτλων τῶν περιεχομένων, ὁ συγγρ. ἐξικνεῖται χρονικῶς μὲν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως, τοπικῶς δὲ εἰς τὸν μεσοανατολικὸν καὶ βαλκανικὸν ὥρον, ἐνῶ ἐξετάζει θέματα σχετικὰ μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, διαπραγματεύσεις συνθηκῶν (ὑπὸ σύγχρονον ὅλως πνεῦμα) καὶ τὰς συνεπείας τῶν ἐπιδρομῶν. Παραλλήλως θίγονται ποικίλα ζητήματα.

Ἡ ὅλη ἔκθεσις εἶναι εὐληπτος καὶ σαφής, ἐνημερωμένη βιβλιογραφικῶς καὶ κατατοπιστικὴ διὰ τὸν εἰσαγόμενον εἰς τὸ θέμα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς σημασίας τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ παράγοντος εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

N. B. T.

Traité d'Études Byzantines, I: La Chronologie par V. Grumel (Préface de Paul Lemerle).

Bibliothèque Byzantine, Presses Universitaires de France, Paris 1958, 4° σσ. XII + 487.

Ὁ συνάδελφος κ. Lemerle, προλογίζων τὸ ἔργον προαναγγέλλει τὴν ἔκδοσιν β' τόμου ὑπὸ Α. Bataille ἀναφερομένου εἰς τὸν ἀπύρρον, τρίτου εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπὸ Α. Dain καὶ ἄλλων ἀκόμη εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τὴν σιγιλλογραφίαν, τὴν νομισματικὴν, τὰς φιλολογικὰς πηγὰς καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἡ γαλλικὴ βυζαντινολογικὴ Σχολὴ εἶναι φανερόν ὅτι τείνει ν' ἀναλάβῃ τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε εἶχε τὸ Μόναχον, καὶ τοῦτο φαίνεται φυσικόν, ἂν ἐνθυμηθῶμεν τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ ιζ' αἰ.

Ὁ πρῶτος τόμος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Χρονολογίαν, ὀφείλεται εἰς πολύμοχθον καὶ πολυτετὴ προσπάθειαν κρατίστου μελετητοῦ, τοῦ πατρὸς V. Grumel τοῦ ἐν Παρισίοις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν (τῶν Ἀσσομπισιονιστῶν).

Κατόπιν συντόμου εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου (1 - 158) ἐξετάζεται ἡ παγκόσμιος καὶ ἡ χριστιανικὴ χρονολογία εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ χρονολογία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ὁ σεληνιακὸς πασχάλιος κύκλος τῶν 19 ἔτων (30 - 55), αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς χρονολογίας θεωρίαι, ἡ πρωτοβυζαντινὴ χρονολογία — οἱ τροχοὶ τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ, ἡ Ἀλεξανδρινή, αἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μεταβολαί, ὁ σχηματισμὸς τῆς Βυζαντινῆς Χρονολογίας, ὁ ἡλιακὸς κύκλος τῶν 28 καὶ ὁ πασχάλιος τῶν 532 ἔτων, ἡ ἐθνικὴ χρονολογία καὶ ὁ πασχάλιος κύκλος τῶν Ἀρμενίων, ἡ χρονολο-

9 - 3 - 1959

γία τῶν Γεωργιανῶν, ἔπεται τὸ Συμπέρασμα ἐκ τῆς συνεξετάσεως τῶν ἐν λόγῳ τρόπων χρονολογήσεως τῶν τε Ρωμαίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (159 - 235) ἐξετάζονται ἰδίᾳ ὁ χρόνος ἐντὸς τοῦ ἔτους (ἡμέρα, ἑβδομάς, μῆν, κατὰ τὰ διάφορα καλενδάρια), οἱ κύκλοι ἢ περίοδοι τοῦ ἔνιαυτοῦ, ἐπομένως αἱ ἰνδικτικῶνες, αἱ ἀστρονομικαί, πολιτικαὶ κλπ. χρονολογήσεις κατὰ τὸπους, ἐν αἷς καὶ ἡ τῆς Ἑγίρας κλπ. Ἐπεται βιβλιογραφία τοῦ θέματος.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος (237 - 481) εὐρίσκει τις τοὺς Χρονολογικοὺς Πίνακας, δηλονότι συγκριτικοὺς πίνακας, ἥτοι τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ Γεννήσεως, τῶν Ὀλυμπιάδων μέχρι τοῦ 347, ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι 580 μ.Χ. κλπ. ἄλλους τῶν πασχαλίων, ἡλιακῶν καὶ σεληνιακῶν κύκλων εἰς τὴν Χριστιανικὴν, Βυζαντινὴν καὶ Ἀλεξανδρινὴν χρονολογίαν, συγκριτικὸν πίνακα ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν τῆς Ἑγίρας καὶ τῶν τῆς Χριστιαν. χρονολογίας, δεκαεῖς εἰδικοὺς πίνακας συντομωτέρους, εἴτα τῶν Λειτουργικῶν Καλενδαρίων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλληνικῆς, Ἀρμενικῆς, Κοπτικῆς, Ἰακωβιτικῆς, Νεστοριανῆς, καὶ πίνακα τῶν κυριωτέρων μουσουλμανικῶν ἑορτῶν. Καταλόγους ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου περιλαμβάνοντας τοὺς ὑπάτους, ρωμαίους καὶ ἑλληνας αὐτοκράτορας, τὰς δυναστείας καὶ τοὺς βασιλεῖς δεσπότας κλπ. Τραπεζοῦντος, Θεσσαλονίκης, Ἡλείου, Νέων Πατρῶν, Μυστρᾶ, κατὰ τοὺς ἀσφαλεστέρους ὑπάρχοντας καταλόγους (οἱ ὅποιοι πάντοτε δὲν εἶναι τελειωτικοί), Καταλόγους ἀναλόγους ἀφορῶντας εἰς τὴν Περσίαν, τὸν Καύκασον καὶ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας (χαλίφας (προ - μετα) σελτζουκίδας, ὀθωμανοὺς καὶ μογγόλους. Καταλόγους Σλάβων ἡγεμόνων (καὶ Βουλγάρων), ἄλλους τῆς Λατινικῆς Ἀνατολῆς (Ἱερουσαλὴμ, Ἀντιοχείας, ἑλληνικῶν περιοχῶν κλπ.), ἄλλους τῆς Δύσεως (αὐτοκράτορες Φράγκοι, ἡγεμόνες ὀστρογόθων, λομβαρδῶν, βανδάλων, ἄρχοντες ἰταλικῶν χωρῶν μέχρι καὶ τῶν δουκῶν τῆς Ἑνετίας). Ἐπονταὶ κατάλογοι ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων ἥτοι τῶν παπῶν, τῶν πατριαρχῶν τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων (καὶ τῶν προσκαίρων λατίνων), ὥς καὶ τῶν συνόδων καὶ τέλος φυσικῶν φαινομένων ἥτοι ἐκλείψεων, ἐμφανίσεως κομητῶν, σεισμῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο πλῆθος τῶν πληροφοριῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐλεγχθῇ ἄλλως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, εἰμὴ διὰ τῆς προτιμῆσεως τῆς ἀσφαλεστέρας βιβλιογραφίας, ἐπομένως οἱ ἐπωφελοῦμενοι τοῦ σπουδαίου τούτου ἐγχειριδίου θὰ προσθέτουν ἐκάστοτε τὰς ἐξακριβώσεις τῶν νεωτέρων μελετητῶν, ἢ θ' ἀναπληρῶνουν τὰς παραλείψεις τοῦ βιβλίου (ἐνῷ π.χ. ὑπάρχουν οἱ φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Νάξου δὲν καταγράφονται οἱ 1210 - 1669 δ ο ὤ κ ε ς τῆς ἐνετοκρατηθείσης Κρήτης). Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὸ βιβλίον νὰ εἶναι χρησιμώτατον, ἀκριβῶς διὰ τὸν συγκριτικόν του χαρακτῆρα καὶ τὸ ποτερῆμά του ὅτι κινεῖται μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ὅπου ἔζησε τὸ Βυζάντιον ἢ ἦλθεν εἰς καλὰς ἢ κακὰς σχέσεις μὲ ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς, ἀνατολικοὺς καὶ βαρβάρους λαοὺς.

N. B. T.

διακόνου *Χρυσόστομου Κωνσταντινίδου*, *Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου*, Ἰσταμποῦλ 1945, 8^ο σσ. 49.

Καθυστερημένως σημειῶ τὴν ἀρίστην ταύτην μελέτην τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς τῆς Χάλκης κ. Κωνσταντινίδου, ἐν ᾗ ἐξετάζεται τὸ θέμα γραφικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης καὶ λειτουργικῆς (ἢ ἐν Βλαχέρναις σὺνάξις) ἢ ἑορτῇ τῆς 2 Φεβρουαρίου.

N. B. T.

Νικολάου Ἀθ. Ἀγτωνοπούλου, *Ἡ συνταγματικὴ προστασία τοῦ ἀγιορειτικοῦ καθεστώτος. Διατριβὴ ἐπὶ διδασκαλίᾳ*. Ἀθῆναι 1958, 8^ο σσ. 298.

Τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια (— σ. 100) τοῦ βιβλίου ἔχουν ἱστορικὸν χαρακτῆρα,

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Ἔτος ΚΗ'

37

ἀναφέρονται δ' εἰς τὴν μέχρι τοῦ 1430, 1912 καὶ 1923 ἐποχὴν αὐτοῦ, ἐνῶ τὸ Δ' ἔξετάζει τὸ ἀγιορειτικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἐφαρμογὴν του, τὴν συγκρότησιν καὶ νομικὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὰ ὄργανα καὶ τὰς λειτουργίας νομοθετικὴν, διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν, καὶ τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια ἐν τῇ ἀγιορειτικῇ πολιτείᾳ. Πλουσία εἶναι ἢ ἐν τέλει βιβλιογραφία.

N. B. T.

Ἐπαμεινώνδα Χρυσανθοπούλου, Τὰ βιβλία θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸ Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἱστορικὴ μονογραφία (ἀνάτυπον ἐκ τῆς « Θεολογίας » ΚΔ' - ΚΕ').

Ἀθῆναι 1958, 8^ο 2σ. 157 (+ 3).

Ὁ συγγρ., ἐπανερχόμενος εἰς τὸ θέμα, ἀπορρίπτει τὴν καθόδον Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τέλη 5^{ης} αἰ. ἐπὶ Μαυρικίου, δεχόμενος ὅτι μαζικῶς μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 7^{ης} αἰ. κατῆλθον, ἀραῖοι δὲ κατὰ τὸν ἔβδομον. Δέχεται ὅτι ληστρικῆς τιнос ἐπιδρομῆς μέχρι Κορίνθου ἐπὶ Μαυρικίου ἡ ἀνάμνησις ἐδημιούργησε τὸν μῦθον περὶ τῆς ἐπὶ 218 ἔτη σλαβικῆς κατοχῆς. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ γλωσσικὴ διαπραγματεύσις, δι' ἧς καταλήγει ὁ συγγρ. ὅτι « ἡ ἐπικράτης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου, ἐξαιρέσει περιοχῶν τῆς Ἀργολίδος, Κορινθίας καὶ Τροιζηνίας, ὅπου διατηρεῖται εἰσέτι ἡ ἀλβανικὴ, ἀποτελεῖ ἀδιαφιλονέκτον μαρτυρίαν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πυρὴν, ἰσχυρότερος ἐκάστοτε πρὸς τὰ ἀναμιχθέντα μετ' αὐτοῦ ξενικὰ στοιχεῖα, ἀφωμοίωσε ταῦτα, χωρὶς νὰ ἀφήσουν (τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα) ὀπισθὲν των ὡς μαρτυρίαν τῆς διαβάσεώς των ἄλλο τι εἰμὴ ἑκατοντάδας τινὰς ξενικῶν τοπωνυμιῶν ».

N. B. T.

Three Early Byzantine Hymns and their place in the Liturgy of the Church of Constantinople, ὑπὸ R. A. Fletcher. Oxford, BZ 51, 1958, 53 - 64.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου τούτου ἠθέλησε νὰ συσχετίσῃ τὸν ΙΔ' Ὑμνον Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως Ρωμανοῦ τοῦ Μελφδοῦ πρὸς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον. Μία τόσον ἐπίπονος μελέτη δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοῇ τὴν βιβλιογραφίαν, καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ κ. Fletcher (ἀσθενέστατα ἀντιλαμβανόμενος τὰ λειτουργικὰ προβλήματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας) μένει μόνον μὲ τὸ κεῖμενον καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ πρώτου ἐκδότου κ. Ἰω. - Θεοφάνους Παπαδημητρίου (1952), ἀγνοῶν ὅτι συνεξήτησα τὸ θέμα τοῦ ὕμνου τούτου διατυπῶν τὴν θεωρίαν περὶ ἐσωτερικοῦ διαλόγου εἰς τὸν Ρωμανόν, εἰς τὸν ΚΣ' τόμον (1956) τῆς Ἐπετηρίδος, καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ θέμα, καθὼς καὶ τὸ τοῦ Ἀκαθίστου, μὲ ἀπασχόλησεν εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν Α'², 1958 (πρὸβλ. σσ. 269 - 290 καὶ 290 - 300). Ἄλλως θ' ἀντελαμβάνετο τὸ θέμα ὁ κ. Fletcher, ἂν ἐγνώριζε τὰς δημοσιεύσεις μου ἐκεῖνας καὶ τὴν διάφορον (πρὸς τὸν πρῶτον ἐκδότην τοῦ ΙΔ' ὕμνου) ἐκτίμησιν μου τῆς ἀξίας τοῦ κεϊμένου τούτου.

Εἶμαι περίεργος πῶς ἡ διεύθυνσις τῆς BZ, ἡ κατὰ τὰ ἄλλα μὴ παραλείπουσα ποτὲ νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας μελετητὰς ἀσημάντους βιβλιογραφικὰς παραλείψεις, παρέλειψεν ἐν προκειμένῳ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν συνεργάτην της τὴν βασικὴν βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν. Ἐκτὸς ἂν ἀμφοτέροι ἔχωσι τὴν πεπλανημένην γνώμην ὅτι εἶναι παραμελητέα ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἥς ἀνευ ὁμοῦς οὐδὲν εἶναι δυνατόν νὰ γραφῇ λυσιτελεῖς καὶ φρόνιμον !

N. B. T.

- 1) Ν. Β. Τωμαδάκης, *Βυζαντινή δρολογία* Α' 'Εκκλησιαστικά τινα βιβλία, 'Αθηνά ΕΑ', 1957, σσ. 3 - 16.
 Β' Τὰ εἰς -ἀρχης -ἀρχος, αὐτόθι ΕΒ', 1958, σσ. γ' - ζ', 1 - 16.
- 2) Βασ. Γ. Μανδηλαρά, *Λόγια ἀθησαύριστοι λέξεις ἐκ Βυζαντινῶν κειμένων*, αὐτόθι ΕΒ', σσ. 320 - 368.

Τὰ τρία ὡς ἄνω δημοσιεύματα σχετίζονται κατὰ τοῦτο : δεδομένου ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἡ σύνταξις ἐνὸς λεξικοῦ συμπληροῦντος τὸ τοῦ Κομμανοῦ δὲ, Συναγωγὴ λέξ. ἀθησαυρίστων, 1883, καὶ τὸν Sophocles, 1887, καὶ τὰς μικροτέρας ἐργασίας τῶν Ἑμμ. Πεξοπούλου, Α. Α. Παπαδοπούλου, Φ. Κουκουλὲ κἄ., ἐπεβάλλετο νὰ καταδειχθῇ ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν θὰ λάβῃ ἡ σχετικὴ γραμματικὴ καὶ λεξικογραφικὴ ἐργασία. Ἐκ τῶν ὡς ἄνω μελετῶν, αἱ ὁποῖαι παραπέμπουν καὶ εἰς παλαιότερας τοῦ 1888 μελέτας ἄλλ' ἰδίᾳ εἰς ἑκατοντάδα ἐκδόσεων γενομένων μετὰ ταῦτα, ἐν αἷς τῆς φραγγοκρατίας καὶ τῶν παλαιολογείων χρόνων (1204 - 1453), ἐποχὴν ἣν δὲν συμπεριέλαβεν ὁ Sophocles εἰς τὴν ἐργασίαν του, κατεφάνη ἡ σημασία τῆς ἐργασίας ὅχι μόνον διὰ τὴν λογίαν γλῶσσαν (δι' ἣν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶχε καταπληκτικὴν δυναμικότητα νὰ πλάττῃ νέας λέξεις), ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν λεξικογραφίαν. Πολλάκις πράγματι λέξεις γνωσταὶ μόνον ἐκ γλωσσῶν τοῦ Ἑσυχίου ἢ δευτερευουσῶν μαρτυριῶν πιστοῦνται ἐκ συγγραφέων καὶ δὴ προγενεστέρων τῶν ἤδη γνωστῶν, πληθὺς δὲ νέων (καὶ νέων σημασιῶν καὶ ἀποχρώσεων τῶν γνωστῶν) συναντῶνται. Ἄλλαι λέξεις θεωρηθεῖσαι ὡς πλασθεῖσαι μετὰ τὴν Ἄλωσιν (Κομμανοῦ δὲ, Συναγωγὴ νέων λέξεων, 1900), διαπιστοῦνται ὅτι ἐκυκλοῦντο ἤδη πρὸ αἰῶνων !

Τὰ δύο μελετήματά μου εἶναι ἡ ἀρχὴ μόνον τῆς διαπραγματεύσεως. Ὁ δὲ μαθητὴς μου κ. Μανδηλαράς, ἐργασθεὶς κατ' ἐμπνευσίν μου, δημοσιεύει μόλις τὸ Α τῆς συναγωγῆς του, ὅπου ἐν τοῦτοις ἐκτός τῶν ἀθροιστικῶς καταχωρισθεῖσων συνεζητήθησαν 358 λέξεις ! Ταύτας θὰ ἡδύνατο ν' αὐξήσῃ κατὰ πολὺ, ἂν προσέφθανε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως νὰ προβῇ εἰς ἀποδελτίωσιν πολλῶν ἄλλων συγγραφέων, ὅπως τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως (Festa), τοῦ Δ. Κυδωνῆ ἢ τοῦ Ἰωσήφ Βρεννίου, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν τελευταίαν βυζαντινὴν περίοδον. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ὡς ἄνω μελέτης διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ διευθυνομένης « Ἀθηνᾶς » (τὴν ὁποίαν οἱ βυζαντινολόγοι πρέπει νὰ παρακολουθοῦν ὡς ἔχουσιν πάντοτε βυζαντινὴν ὕλην), ἀναγνώσας τὴν ὑπὸ Νεῖλου γραφεῖσαν Τυπικὴν διάταξιν τῆς ἐν Κύπρῳ μονῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρά, ἐν Πειραιεὶ 1929 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Σίμου Μενάρδου, ἐσημείωσα τὰς ἀκολουθούσας ἀπὸ τοῦ Α λέξεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ περιληφθοῦν εἰς τὰ λεξικά : ἀκοινώνητος³ (ἐπὶ τῆς θείας μεταλήψεως). ἀνακρωτηρίατος³ (ἐπὶ κτημάτων μονῆς). αὐτοκίνητα (ἀφιερώματα), τὰ ἀριστήριον (μονῆς), τὸ = ἡ τράπεζα. ἀποταγή, ἡ (ἀποταγῆς καιρὸς). ἀνάδοχοι λογισμῶν (= πνευματικοί). ἀβρωσία, ἡ (ἀβρωσίας ἐπιτίμιον, νηστεία). ἀγέλρχης, ὁ (= ἡγούμενος). ἀργύρεα σκευή, τὰ. ἀποθηκάτωρ, ὁ. ἀροκοπίον, τό. ἀνάγνωσις, ἡ (ἐν τῷ ὀρθῳ κλπ.). ἀκρόσις, ἡ (ἀ. ἀναγνώσεως, ἄλλη ἀπὸ τὰς ἀκροάσεις τῶν ἔργων Σιλεντιαρίου ἢ Πισίδου !). ἀπαράτρωτος³. ἀρχιτεκτονία (τοῦ Πνεύματος), ἡ. ἀποστολικοὶ (μοναχοί). ἀποκείρεσθαι (μοναχοὺς). ἀπαρεμποδίτως ἐπίρρ. ἀνυστερήτως ἐπίρρ. ἀντίκλινσις, ἡ (εἰς ἀκνήδαις ἀντίκλινσιν). ἀμνησία, ἡ (= λήθη). Πιθανὸν δὲ διέφυγον καὶ ἄλλαι ἡ ὅλως ἀθησαύριστοι ἢ καταλεχταὶ ὡς παραδείγματα ἐν τοῖς λεξικοῖς, μετὰ τῶν χωρίων ὅπου ἀπαντῶνται, ἅτινα ἐδῶ παραλείπω. Τοῦτο σημειῶ διὰ νὰ τονίσω, ὅτι, ὅταν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀποφασίσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῆς ἀποπληρώσεως τοῦ λογίου λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς γλώσσης, θὰ ἀντιληφθῶμεν καλῶς καὶ τὴν ἔκτασιν ἣν τοῦτο θὰ λάβῃ καὶ τὴν μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ ἄλλ' ἴσως εἴμεθα μακρὰν ἀκόμη τοιοῦτου

ἐγγειογέματος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ συνέσις τῆς δημοσιεύσεως τῆς συναγωγῆς Μανδη-
λαρά καὶ ἐμπλουτίσεως τοῦ καταλόγου τῶν νέων ἐκδόσεων αἷς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν θὰ
εἶναι ἔργον ἐπιτακτικῆς χρησιμότητος.

N. B. T.

N. B. T ω μ α δ ά κ η, Ἐπισκοπὴ καὶ Ἐπίσκοποι Κυθωνίας. « Κρητικὰ Χρονικὰ » ΙΑ',
1957, σσ. 1 - 42.

Ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφία καὶ προσωπογραφία τῶν βυζαντινῶν, τῆς φραγκο-
κρατίας καὶ τουρκοκρατίας μέχρις ἡμῶν ἐπισκόπων, λογίων ἱερωμένων κλπ. τῆς
ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐπισκοπῆς, τῶν μοναστηρίων ἑλλήν. καὶ λατινικῶν καὶ ἱστορικῇ
ἐκθεσίς.

N. B. T.

Γ ε ω ρ γ ί ο υ ν Ἐ. Κ ω σ τ α ρ ᾶ, Δικηγόρου, Τὸ ἡθικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν
ζωῇ δωρεᾶς. Ἀθῆναι 1957, 80, σελ. 83.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἡθικοῦ
κανόνος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἀστικῷ Κώδικι τοῦ 1946 καὶ εἰδικῶς εἰς τὰς διατάξεις
τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν ἐν ζωῇ δωρεάν τῶν ἀρθρῶν 496 - 512 τοῦ Κώδικος.

Μετά τὸν πρόλογον (σελ. 9 - 10), ἀκολουθεῖ εἰσαγωγή, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ ἡθι-
κὸς κανὼν ἐν ταῖς νεωτέραις περὶ δικαίου θεωρίαις καὶ τῷ Ἀστικῷ Κώδικι » (σελ.
11 - 21). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὁ ἡθι-
κὸς κανὼν ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν γένει δωρεᾶς » (σελ. 23 - 53). Ἐπακολουθοῦν τὸ
δεύτερον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἡ ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς ἐπὶ τῆς
συμβάσεως δωρεᾶς » (σελ. 55 - 72) καὶ τὸ τρίτον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον « Γενικὴ
συγκριτικὴ ἐπισκόπησις καὶ γενικὰ συμπεράσματα » (σελ. 72 - 79). Εἰς τὸ πρῶτον
τῶν κεφαλαίων τούτων ἀναλύονται τὰ ἀρθρα 496 - 512 ΑΚ. καὶ ἀποκαλύπτεται τὸ
ἡθικὸν στοιχεῖον τούτων (παρ. 1 - 7), εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐξετάζεται ἡ ἱστορικὴ ἐξέ-
λιξις τῆς δωρεᾶς ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης
ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς, τῇ βοηθείᾳ τῶν κλασσικῶν καὶ νομικῶν κειμένων
καὶ τῶν συναφῶν νεωτέρων ἐργασιῶν (παρ. 1 - 4).

Πρόκειται περὶ πρωτοτύπου διατριβῆς ὑποβληθείσης ἐπὶ διδακτορίᾳ εἰς τὴν Νο-
μικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὴν δογματι-
κὴν μέθοδον καὶ παραθέτει ἱκανὴν διεθνή βιβλιογραφίαν, ἐνίοτε ὁμῶς προβαίνει καὶ
εἰς ἱστορικὴν ἔρευναν τοῦ θέματος. Συγκεκριμένως εἰς τὸ δεύτερον καὶ τρίτον κεφά-
λαιον ὁ συγγραφεὺς, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας, ὥς
καὶ ἐπὶ ἐργασιῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἱστορικῶν, διατυπώνει ὠρισμένας ἱστορικὰς ἐρ-
μηνείας καὶ συμπεράσματα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ δίκαιον
ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν μέχρι τῶν νεωτέρων κωδικοποιήσεων.

N. B. T.

Bernard M. W. Knox, *The Ziskind Collection of greek manuscripts*, ἐν *The
Yale University Library Gazette*, τ. 32 (1952, October), number 2, σ. 39 - 56.

Ὁ καθ. Κνοξ περιγράφει 61 χφ. ἑλληνικὰ περιελθόντα εἰς τὴν βιβλιοθήκην
τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ἰακώβου Ziskind· τὰ πλεῖστα τῶν χφ.
τούτων περιέχουν ἀρχαίους ἑλλήνας συγγραφεῖς· ἐνδιαφέρον φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἐν
σ. 48 συντομώτατα περιγραφόμενον χφ., περιέχον ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Πατριαρ-
χείου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐτῶν 1631 - 1690. Ἐπισημαίνα τὴν ὑπαρξίν του, διὰ
τούς ἑλλήνας ἐρευνητάς, οἵτινες θὰ διήρχοντο τυχὸν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τούτου

θά ἦτο καλὸν νὰ εἶχομεν ἐν πρώτοις λεπτομερῇ περιγραφὴν τῶν περιεχομένων ἐγγράφων, μὴπως μεταξὺ τούτων εὐρίσκονται καὶ ἀνέκδοτα τοιαῦτα.

ΔΗΜ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ

Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, 'Ελλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἀθήναι 1958, σ. 39. [Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ π. « Γνώσεις »].

Ὁ σ. ἀναπτύσσει πῶς αἱ τέσσαρες αὐτόνομοι μορφαὶ τῆς συσσωματώσεως ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι διετηρήθησαν κατὰ τὰ κύρια αὐτῶν γνωρίσματα καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας: συσσωματώσεις θρησκευτικαὶ (Κλήρος), πολιτικαὶ (Κοινότητες), στρατιωτικαὶ (καπετανάτα κλπ.) καὶ οἰκονομικαὶ (ἐσνάφια κλπ.). Ἡ θρησκευτικὴ συσσωμάτωσις, μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν οἰκουμένικὸν Πατριάρχην, εἰς ὃν ὁ Κατακτητὴς παρεχώρησεν ὠρισμένα « προνόμια », παρηγκώνισεν, ἰδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους μετὰ τὴν Ἀλωσιν αἰῶνας, τὰς λοιπὰς μορφὰς συσσωματώσεως· ὁ Κλήρος, ἐπωφελούμενος τῆς ἰσχύος του, ἐπέβαλε τὸ ἐπίσημον Δίκαιον (ρωμαϊκὸν) εἰς βάρος τοῦ δημώδους Δικαίου. Αἱ Κοινότητες, ἀρχικῶς καταργηθεῖσαι, κατῳρθσαν βαθμίδόν, ἔναντι οἰκονομικῶν ἀνταλλαγμάτων, νὰ ἐπιτύχουν ἴδια « προνόμια », νὰ ἐπεκτείνουν τὰς φορολογικὰς δικαιοδοσίας των καὶ ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ πεδίου, ἀναγνωρισθέντος αὐταῖς βαθμιαίως τοῦ θεσμοῦ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Αἱ Κοινότητες, κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ὑποθέσεων τῶν μελῶν των, ἐφαρμόζουν ἐθιμικὸν Δίκαιον, συχνὰ κωδικοποιούμενον. Μικροτέρας ἐκτάσεως ἦτο ἡ τρίτη μορφή συσσωματώσεως: ἡ στρατιωτικὴ, ἐφαρμοσθεῖσα ἰδίως ἐν Μάνη, ἀλλὰ καὶ ἐν Χειμάρρᾳ, Σουλίῳ, Ἀγράφοις, Σφακίοις κλπ. Οἱ καπετάνοι συγκεντρῶνουν εἰς χεῖράς των καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἐφαρμόζοντες ἐθιμικὸν Δίκαιον. Αἱ οἰκονομικαὶ, τέλος, συσσωματώσεις (ἐσνάφια, ρουφέτια, κομπανίαι, τσελγκάτα, συντροφοναυτῶν) ἦσαν σημαντικώταται, ἐκ τούτων δὲ συνεκροτήθησαν αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ ὥραία μελέτη τοῦ σ. — καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης — τεκμηριοῦται διὰ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας (σ. 25 - 39).

ΔΗΜ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ